

D. P. O'Connell: Richelieu (Kardinal – Staatsmann – Revolutionär). München, Wilhelm Heyne Verlag 1978, 496 s.

J. Wollenberg: Richelieu (Staatsraison und Kircheninteresse; zur Legitimation der Politik des Kardinalpremier). Biefeld, Pfeffersche Buchhandlung 1977, 352 s.

Skoro 400 let po svém narození (1585) nepřestává být Armand Jean Richelieu osobností, která upoutává zájem historiků, politických vědců a v neposlední řadě romanopisců. Výrazem tohoto zájmu jsou i dvě knihy, jejichž bibliografické údaje jsou uvedeny v záhlaví této recenze. Tato skutečnost je však také tím jediným, co je spojuje: v oblasti historických věd patří k prakticky různým žánrům: O'Connell napsal poměrně tradiční populární životopis, Wollenberg se jako odborný historik pokusil osvětlit Richelieuovu politickou činnost z jednoho zajímavého, ale přece jen speciálního úhlu.

O'Connell podal souvislé vyprávění o hlavních událostech Richelieuova života, a to, opět zřejmě s přihlídnutím k populárnímu účelu své knihy, především z hlediska zahraniční politiky, kterou Richelieu v letech 1624–1642 vytvářel. Této koncepci odpovídá mnohde mnohodomenzionální vyličení událostí, které na sebe historicky navazovaly nebo probíhaly současně – např. vojensko-politické potlačení protestantů u La Rochelle a italská politika Francie koncem 20. let apod. V poměru k nim ustupují do pozadí údaje o vnitřní situaci Francie, ze které O'Connell zdůrazňuje pouze některé stránky šlechtického odboje, zmiňuje se – ale jenom zmiňuje – o reformách administrativy, lidových povstáních a neutěšené hospodářské situaci země.

Pozitivním rysem O'Connellovy práce jsou místy dost dlouhé pasáže, v nichž se čtenáře snaží seznámit s některými Richelieuovými názory právními, politickými a teologickými, a to na základě citací z jeho vlastních spisů. S tím se spojuje také snaha vyhnout se ahistorickému černobílému hodnocení, se kterým se tato osobnost často setkávala. O'Connell se snaží uvést Richelieuovo chování do souvislosti nejenom s politickou situací jeho doby, ale i s mravními a obecněhodnotovými měřítky, které jí byly vlastní. Tato snaha o vystižení kulturněhistorického kontextu, která vystupuje do popředí zejména v druhé polovině knihy, působí daleko příznivěji než přehnané psychologizování, kterému autor několikrát podlehl zejména na začátku.

O'Connellovi se tedy povedlo vytvořit poměrně solidní populární dílo, jehož překlad do němčiny pravděpodobně pozitivně zkoriguje některé starší představy o tomto francouzském státníkovi. Lze proto vyslovit jen politování, že se do německého vydání vloudily nepřijemné nepřesnosti: u strany 416 je publikována rytina s podtitulem: „Smrt Ludvíka XIII, nalevo vedle postele Richelieu.“ Vzhledem k tomu, že Richelieu zemřel 4. 12. 1642 a Ludvík XIII. v květnu následujícího roku, je údaj nesmyslný; zobrazený církevní hodnostář je pravděpodobně Mazarin. Stejně nesmyslný je i podtitul, který zřejmě také dodal německý vydavatel (název originálu je alespoň uveden bez něj). Použití slova „revolucionář“ (bez otazníku) odporuje duchu O'Connellovy práce: není v ní ani náznak toho, že by Richelieu mohl být v jakémkoli smyslu považován za revolucionáře.

Na rozdíl od O'Connella se Wollenberg pokouší osvětlit především jednu stránku Richelieuovy politiky: vztah mezi jeho zahraničněpolitickými zájmy, které jej často nutily spojovat věc Francie se zájmy protestantských mocností (Holandska a Švédska) a jeho postavením vysokého církevního činitele a jednoho z předních zástupců protireformačního proudu ve Francii. Dokazuje, že starší pojetí, které vidí v Richelieuovi především člověka, který se zasloužil o sekularizaci politických otázek v období třicetileté války, je příliš zjednodušující. Stejně zjednodušující je i myšlenka, že Richelieu používal křesťanství a katolicismus pouze jako zástěrku pro své skutečné politické cíle.

Řešení Wollenberg nachází v pozdněrenesančním racionalismu, který připisuje Richelieuovu myšlení. Richelieu, podle jeho názoru, vycházel z teze, že všechny lidské záležitosti, politické i náboženské, lze ovládat rozumem. Z toho např. plynul i jeho názor, který ve Francii důsledně prosazoval i po porážce protestantů u La Rochelle, že náboženskou konverzi nelze vynucovat zbraněmi a násilím, ale především přesvědčováním. Zároveň však byl, podobně jako většina pozdněrenesančních myslitelů, přesvědčen o nedokonalosti lidské povahy, která musí být především ukázněována. Odtud jeho důraz na vzrůst moci a autority – vnitřní i vnější – francouzského státu. Stejně racionálně uvažoval i o zahraniční politice. Pokud bylo v zájmu Francie, tj. v boji proti španělským Habsburkům, nutné spojenectví s pro-

testantskými mocnostmi, nezřikal se jej. Jeho katolicismus se však v této souvislosti projevoval tím, jak upozorňuje Wollenberg, že důsledně trval na tom, aby do všech smluv s protestanty byla zařazena klauzule zaručující náboženskou svobodu katolíků na územích dobytých v německé říši protestanty a že za všech okolností trval na jejím dodržování. Přitom, podle Wollenberga, bylo i v oblasti vnitřní politiky Richelieuovým konečným cílem vytvoření nábožensky stejnorodé, tj. katolické Francie.

Nejzajímavější částí Wollenbergovy knihy je III. a IV. kapitola, které osvětlují tyto souvislosti na složení kardinálovy knihovny. Tato knihovna, která byla ve své době nejskvělejší knihovnou Francie, už dnes neexistuje, zachovaly se však její katalogy. Byly v ní shromážděny především materiály poskytující Richelieuovi a okruhu spisovatelů a publicistů, který okolo sebe shromáždil, základ pro zdůvodnění francouzské vnitřní i zahraniční politiky ve francouzském i mezinárodním veřejném mínění. — Wollenberg tuto spisovatelskou praxi, kterou Richelieu reagoval na vytváření evropské (vzdělané) veřejnosti, ztotožňuje se zvědečtářskou politikou. Obsah Richelieuovy knihovny, stejně jako veškeré jeho politické i teologické spisy, prokazuje, že na rozdíl od některých fanatických přívrženců protireformace, kteří byli většinou i jeho politickými protivníky, Richelieu znal argumenty svých náboženských odpůrců a v polemice s nimi je využíval. Potvrzuje tak Wollenbergovu výchozí tezi o racionálnosti Richelieuovy náboženské i zahraniční politiky, přičemž, a to je nutné zdůraznit, se jedná o racionalitu v rámci náboženského světového názoru, náboženské tradice a v podmínkách první poloviny 17. století.

Wollenbergovo dílo tvoří bezesporu cenný příspěvek k poznání Richelieuovy osobnosti, jeho díla i doby, ve které působil. Metodologicky je především nápad výtáhnout poznatky z katalogů kardinálovy knihovny, i když se autor pochopitelně opírá o znalost rozsáhlé starší i moderní literatury k tomuto problému. Formálně by však knize prospěla větší sevřenost. Zvláště recenze Burckhardtovy životopisné práce o Richelieuovi připojená ke knize jako přídatek, je podle mého názoru nadbytečná.

Ivana Holzbachová

Josef Mužík a kol.: Vědecký světový názor a hodnoty socialistického člověka. Praha, Mladá fronta 1977, 221 s.

Sborník Vědecký světový názor a hodnoty socialistického člověka obsahuje devět statí českých a slovenských filozofů. Jednotliví autoři zkoumají axiologickou a světónázorovou problematiku z hlediska pedagogického, etického, estetického aj., přičemž si všimají zejména toho, jak mohou poznatky o hodnotách a hodnocení přispět k utváření názorů a postojů mladých lidí.

Nejrozsáhlejší a problémově nejzajímavější příspěvek Josefa Mužíka dává název celému sborníku. Autor v něm charakterizuje světový názor jako obecnou teorii a metodu poznání a jednání; rozlišuje poznatkovou, hodnotovou, normativní a praktickou stránku světového názoru a zdůrazňuje nutnost jeho sepětí s praxí. Poukazuje zvláště na to, že k dosažení stanovených cílů a úkolů je nezbytné přesvědčení lidí o jejich správnosti. Ideje se stávají přesvědčením tehdy, přijme-li a osvojí-li si je člověk v procesu poznání a jednání, jsou-li výrazem jeho potřeb a zájmů. Pak také usiluje o realizaci idejí v praxi: „Přesvědčení je stanovisko subjektu, z něhož bezprostředně vychází rozhodnutí a vůle k činu“ (s. 13). Na tyto úvodní pasáže navazuje autor výkladem problematiky výchovy, zvláště výchovy mladé generace socialistické společnosti. Velkou pozornost věnuje dialektice osobních a společenských zájmů. Seznamuje čtenáře také s axiologickými stanovisky I. Kanta, W. Windelbanda, H. Rickerta i některých buržoazních filozofických směrů, např. pragmatismu, fenomenologie, existencialismu aj. Podstatná část studie je věnována otázkám hodnot a hodnocení v marxistické filozofii. V této souvislosti Mužík charakterizuje i kategorii potřeby. Chápe ji „jako nedostatek podmínek a elementů nezbytných k zachování a vývoji daného systému. Tento nedostatek, vznikající zákonitě v existenčním procesu systémů, vytváří v něm napětí jako zdroj aktivity zaměřené k tomu, aby byl nedostatek odstraněn. Potřeba vzniká v interakci subjektu a jeho objektivního prostředí“ (s. 29). Zdůrazňuje přitom kvalitativní rozdíl mezi potřebami biologickými a společenskými, vzájemnou závislost potřeb na vývoji společnosti a skutečnost, že